

KUR'AN'DA MÜŞKİLE YOL AÇAN SEBEPLER

THE REASONS WHICH CAUSES DIFFICULTY IN QUR'AN

YUNUS AKÇA

DR. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI

akcayunus@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-7969-433X>

 <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.10.7>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
27 Ocak / January 2019

Kabul Tarihi / Accepted
24 Mayıs / May 2019

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as Akça, Yunus, "Kur'an'da Müşkiile Yol Açan Sebepler [The Reasons which Causes Difficulty in Qur'an]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 6/10 (Haziran/June 2018): 189-215.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.
For Permissions

ilahiyyatdergisi@kilis.edu.tr

KUR'AN'DA MÜŞKİLE YOL AÇAN SEBEPLER¹

Öz

Kur'an'da, manası herkes tarafından açık ve kesin bir şekilde kolaylıkla anlaşılabilen muhkem âyetler olduğu gibi manasında kapalılık bulunan veya birden fazla anlama geldiği için hangi mananın kastedildiği ciddi bir tefekkür ve araştırma sonucunda anlaşılabilen müşkil âyetler de vardır. Kur'an mesajının doğru bir şekilde kavranılabilmesi için tefsir usulünü ve Kur'an ilimlerini bilmek gerekir. Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunan ilimlerden biri de hiç şüphesiz Müşkilü'l-Kur'an'dır. Âyetler arasında ilk bakışta görülen çelişkilerin, zıtlıkların sebep ve çözüm yollarını inceleyen bu ilim sayesinde meydana gelecek yanlış yorumların da önüne geçilmiş olunur. Zaten Kur'an'da birbirine zıt âyetlerin olmadığı açıkça bildirilmiştir. Müşkilü'l-Kur'an ilmi her daim güncelliğini koruduğundan dolayı bununla ilgili geçmişten günümüze birçok çalışma yapılmıştır. İslâm âlimleri, tearuz ve tenâkuz vehmi uyandıran âyetlerin sebepleri üzerinde durmuşlar, bunların giderilmesi hususunda bazı yöntemler geliştirmişlerdir. Âyetlerde görülen çelişkilerin tamamen insan kaynaklı olduğunu akli ve nakli delillerle ortaya koymuşlardır. Müşkil âyetler üzerine yapılan çalışmalar sayesinde İslam'a muhalif olanlar susturulmuş ve zihinlerde doğabilecek şüpheler giderilmiştir. Bu çalışmada âyetlerde meydana gelen çelişkilerin sebepleri üzerinde durulmuş ve bunların çözüm yollarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Müşkil, Müşkilü'l-Kur'an, Tearuz, İhtilaf.

THE REASONS CAUSING DIFFICULTY IN QUR'AN

Abstract

As well as in Qur'an there are firm verses that can be understood easily by everyone, there are difficult verses which can be understood only by research and examination in a detailed way as they have various meanings and which one is implied might be ambiguous, or they have uncertain meanings. We have to know the manner of Usul al Tafsir and Qur'an sciences in order to understand the messages of Qur'an correctly. Mushkil al-Qur'an undoubtedly is one of the sciences which contributes to the understanding of Qur'an. With the help of this science that examines the reasons and solutions to the contradiction and discrepancies' in Qur'an verses, the misunderstandings that might occur are prevented. It has already clearly indicated there aren't any contrary verses in Quran. As Mushkil al-Qur'an always keeps up-to-date, many kinds of researches have done about it until today. Islamic scholars emphasized the reasons which cause conflict and contradiction in verses at first sight and they developed some methods to overcome this. They proved with intellectual and transferred shreds of evidence that the contradictions seen in the verses were mainly caused by human beings. By the studies on mushkil verses, the people against Islam were silenced and the possible suspects in Muslims' mind were removed. In this study, we emphasized the reasons for conflicts seen in verses and referred to the solutions.

Keywords: Tafsir, Difficulty, Mushkil al-Qur'an, Conflict, Dispute.

¹ Bu makale, "Müfessirlerin Müşkil Âyetlere Yaklaşımları (Kurtubi ve İbn Kesir Örneği)" başlıklı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır. (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ/Türkiye, 2018). This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Approaches of Explicators to the Complex Verses (The Example of Kurtubi and İbn Kesir)" (PhD Dissertation, Fırat University, Elazığ/Turkey, 2018).

GİRİŞ

Kelime anlamı, benzetmek, benzemek, benzerlik, zihinsel karışıklık ve şüphe anlamlarında kullanılan Müşkil kelimesi,² aynı zamanda zorluk ve karışıklık olan bir durumun izale edilmesi anlamında - kullanılır. Nitekim harekesiz yazılmış bir kitabın okuma zorluğunu ve karışıklığını gidermek için kitap harekelenir ve buna “شَكَلَ الْكِتَابَ” yani kitabı harekeledi denilir. Böylece müşkil yani karışık olan durum ortadan kaldırılmış olur.³ İstilahî anlamında ise âlimlerin farklı tarifleri olmuştur. Şemsü'l-Eimme es-Serahsî'ye (ö. 483/1090) göre müşkil; kendisiyle neyin kastedildiği karışık olan ancak bir delil ile benzerleri arasında ayrılarak üzerinde düşünüp taşınmakla bilinebilecek bir lafızdır.⁴ Ulûmü'l-Kur'ân âlimlerinden olan Bedruddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) ve Celaleddin es-Suyûtî'ye (ö. 911/1505) göre müşkil; âyetler arasında ihtilâf ve çelişki olduğu olduğu zannına kapılmaktır.⁵

Allah'ın kelâmında herhangi bir tearuzun ve tenakuzun bulunduğu bahsedilmesi mümkün değildir. Zira Kur'an'da bu durum açık bir şekilde şöyle bildirilmiştir; “Kur'an'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!” (en-Nisâ 4/82)

Hz. Peygamber zamanında müşkil âyetler üzerinde herhangi bir tartışma çıkmamıştır. Ancak İslam topraklarının genişleyip farklı kültür ve medeniyetlerle karşılaşması sonucu, İslam'a muhalif olanlar kasıtlı olarak Kur'an'da bulunan müşkil âyetleri ele almışlar ve Kur'an'da tearuz ve tenakuzların bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.⁶

İslâm âlimleri müşkil âyetleri teker teker incelemişler ve âyetlerde

² Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya el-Kazvîni er-Râzî İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 3: 204-205; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-lüga*, (Beyrut: Dâru İhyâi-t Tûrâsî'l-Arabî, 2001), 10: 15-17; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâder, 1994), 11: 356; Muhammed bin Yakub Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1: 1019; Abdullah b. Muhammed el-Mansûrî, *Müşkilü'l-Kur'âni'l-Kerim* (b.y.: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2005), 46.

³ Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râgib el-İsfehânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992), 1: 462; Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-lüga ve sıhâhu'l-Arabiyye*, (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987), 5: 1736-1737; Abdullah b. Muslim ed-Dineverî İbn Kuteybe, *Te'vilu müşkili'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 68; Muhammed ibn Ebû Bekr er-Râzî, *Muhtârûs-sihâh*, (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 1: 168; Muhibbuddin Ebu'l-Feyd Seyyid Muhammed Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 29: 273.

⁴ Ahmed b. Ebi Sehl Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, (Beyrut: Dâru'l-Mâriفة, 1978), 1: 168.

⁵ Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'ân*, (b.y.: Heyetü'l-Misriyye, 1974), 3: 88; Bedruddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957), 2: 45.

⁶ Âdem Yerinde, “İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2007): 33.

zâhirde görülen çelişkilerin sebeplerini tespit ederek uygun yöntemlerle bu çelişkileri bertaraf etmişlerdir. Bu alanda ilk müstakil eserler hicri II. (VIII) yüzyılın sonları ile hicri III. (IX) yüzyılın başlarına doğru yazılmaya başlanmıştır.⁷ Müşkillen, tenâkuzlar alanında ilk eser verenin, Ebû Ali Muhammed b. Müstenir b. Ahmed el-Kutrub'un (ö. 206/821); *Müşkilü'l-Kur'ân ve er-Redd ale'l-Mulhidîn fi Muteşâbihî'l-Kur'ân* adlı eseri olduğu söylenmektedir.⁸ Müşkil âyetler hiçbir zaman güncelliğini yitirmemiş, her devirde çeşitli şekillerde ele alınarak işlenmiş ve bu alanla ilgili birçok eser yazılmıştır.⁹

Bu çalışmada âyetler arasında görülen zâhiri çelişkilerin sebepleri ve bunların çözümleri üzerinde durulacaktır. Ancak makalenin hacmini arttıracığından dolayı müşkilin sebepleri ve çözüm yollarının tamamı ele alınmayacaktır. Müşkilü'l-Kur'ân üzerine gerek yüksek lisans gerekse doktora çalışmalarının yapılması konunun güncelliğini halen koruduğunun açık bir göstergesidir. Bu tezlerin oldukça kapsamlı olması, müşkilin sebepleri gibi müstakil konularda bilgi sahibi olmak isteyenlerin ulaşımını zorlaştırmaktadır. Bu alanda yazılan makaleler genel olarak müşkil olan bir konunun işlenmesi şeklindedir. Müşkilü'l-Kur'ân başlığı altında müşkilin sebepleri ve çözüm yollarının incelendiği makalelere de rastlamak mümkündür. Birbirinden değerli olan bu makaleler konuyu ele alırken okuyucuya farklı şekillerde sunmaya çalışmışlardır.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok oryantalistin ve internet sitelerinin bu âyetler üzerine kuşku uyandırmaya yönelik çalışmaları devam etmekte ve özellikle gençlerimizin zihinleri bulandırılmak istenmektedir. Gerek görev yapmış olduğum okulda gerekse dışarıda bu sitelerden etkilenen gençlerden gelen sorular bizi böyle müstakil bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

1. KUR'ÂN'DA MÜŞKİLE YOL AÇAN SEBEPLER

Manaya delaleti kapalı lafızlardan olan müşkil, hafî olan lafızdan daha kapalı olduğundan dolayı benzerleri arasına karıştığında lafızdaki asıl

⁷ Adem Yerinde, "Müşkilü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 165.

⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 3: 88; Sabri Demirci, *Kur'ân'da Müşkil Âyetler* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2005), 29.

⁹ Bunların başlıcaları; Ebû Dâvûd Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888); *Müşkilâtü'l-Kur'ân*; Ebû Muhammed Abdullah İbn Müslim İbn Kuteybe ed-Dineverî (ö. 276/889); *Tevîlu müşkilî'l-Kur'ân*; İbn Haddâd Ebû Osmân Sâid b. Muhammed el-Gassânî (ö. 302/915); *Tavzihu'l-müşkil fi'l-Kur'ân*; Sehabeddin Abdurrahman b. İsmâil Ebû Sâme el-Makdisî (ö. 665/1265); *Müşkilâtü'l-âyat*.

murad ancak derin bir tefekkür ve araştırma neticesinde elde edilebilir.¹⁰ Kur'ân, tek kaynaktan aynı metod ve gayeyi gerçekleştirmek için gelmiştir. Bu nedenle onun başında ve sonunda tutarsızlıkların bulunması mümkün değildir. Fakat âyetlere yüzeysel bakanlar, bilgisizlerinden dolayı teâruz ve tenâkuzlara düşmüşlerdir.¹¹ Âyetlerdeki müşkile sebep olan durumların bilinmesi çelişkileri de ortadan kaldıracaktır.

1.1. Kur'ân'ın Uslubunu Bilmemekten Kaynaklanan Sebepler

Kur'ân'da ele alınan konuların anlatılış üsluplarını bilmemek bazen âyetler arasında teâruz varmış izlenimine sebep olabilmektedir. Bu üsluplardan biri de gelecekte olacak olan olayların sanki olmuş gibi mâzi sigası kullanılarak anlatılmasıdır. Nitekim âhiretle ilgili konuların anlatıldığı bazı âyetler mâzi sigası kullanılarak anlatılmakta ve bunlar olmuş bitmiş olaylar şeklinde sunulmaktadır. Buna örnek olarak şu âyetleri verebiliriz: “*Cennetlikler cehennemliklere, “Rabbimizin bize va'dettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin va'd ettiğini gerçek buldunuz mu?” diye seslenirler. Onlar, “Evet” derler. O zaman aralarında bir duyurucu, “Allah'ın laneti zalimlere!” diye seslenir.*” (el-Ârâf 7/44) “*Cehennemlikler de cennetliklere, “Ne olur, sudan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bizim üzerimize akıtın” diye çağrışırlar. Onlar, “Şüphesiz, Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır”*” (el-Ârâf 7/50) derler. “*İkisi (cennet ve cehennem) arasında bir sur Arâf üzerinde de bir takımadamlar vardır. Cennet ve cehennemliklerin hepsini simalarından tanımaktadırlar. Cennetliklere, “Selam olsun size!” diye seslenirler. Onlar henüz cennete girmemişlerdir, ama bunu ummaktadırlar.*” (el-Ârâf 7/46)

Yukarıda zikredilen âyetlerde anlatılan cennet, cehennem ve âraf gibi olaylar henüz gerçekleşmemiş olmasına rağmen sanki gerçekleşmiş gibi anlatılmaktadır. Kur'ân'ın bu anlatım üslubu bilindiği takdirde âyetin kendi içinde ve âyetler arasında bir çelişki, tutarsızlık olmadığı açık bir şekilde görülecektir. Zira Allah (cc) katında hükme bağlanmış bir şey kesinlikle gerçekleşeceği için onun değişik şekillerde ifade edilmesi durumu değiştirmez.

Bu konuyla ilgili olarak Nahl Sûresi 1. âyetini örnek olarak verebiliriz. Hz. Peygamber zaman zaman müşriklere, “*İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı. Hâlbuki onlar gaflet içinde yüz çevirmekteler.*” (el-Enbiyâ 21/1) “*Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.*” (el-Kamer 54/1) gibi âyetlerle uyarılarda

¹⁰ Muhammed b. İshak eş-Şâfi, *Usûlü'ş-Şâfi*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 1: 81; Aladdin Abdu'l-Aziz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr şerhu usûlu'l-Pezdevî*, (b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 1: 52-53.

¹¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 179.

bulunuyordu. Bunun üzerine Nadr b. Haris'in de içinde bulunduğu bazı müşrikler, Hz. Peygamberi yalanlayıp onu alaya almışlar ve tehdit edildikleri bu azabın çabuk gelmesini isteyerek şöyle demişlerdi: “Ey Muhammed (sav)! Sen kıyâmetin yaklaştığını iddia ediyorsun ancak biz onunla ilgili herhangi bir şey göremiyoruz.”¹² “*Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'an) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir.*” (el-Enfâl 8/32) Onların bu azabı çabuk istemeleri üzerine Allah (cc);

“*أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ*” *Allah'ın emri (geldi) gelecektir. Ar-tık onun acele gelmesini istemeyin. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.*” (en-Nahl 16/1) buyurarak cevap vermiştir. Âyetteki müşkil durum “geldi” ve “gelmesini acele istemeyin” kelimelerinden kaynaklanmaktadır. Zira âyette Allah'ın emrinin geldiği bildirilirken aynı zamanda gelen bir şeyin gelmesini acele istemeyin buyrulması çelişki izlenimi uyardırmıştır. Ancak âyet iyice tetkik edildiğinde durumun böyle olmadığı anlaşılmalıdır.

Birçok müfessire göre “*Allah'ın emri geldi*” ifadesiyle kıyâmet kastedilmektedir. Bu durumun hakikati ve vuku bulması müstakbel bir lafızla değil de mâzi bir lafızla açıklanmıştır. Kıyâmet, Allah (cc) katında ne zaman gerçekleşeceği bilinen bir vakit olduğundan dolayı onun çabucak gelmesini istemekle istememek arasında fark yoktur.¹³ Zira Allah (cc), geçmiş ve gelecekte bir haber verdiğinde onun gerçekleşmesi haktır ve asla şüphe edilemez. Bu nedenle haberin geçmiş veya gelecek sigası ile anlatılması aynı şeyi ifade etmektedir. Yani kıyâmetin yaklaşması ve kopması kesin olduğundan dolayı bu olay mâzi sigası ile anlatılmıştır.¹⁴

1.2. Âyetteki Ara Cümlelerin Bilinmemesinden Kaynaklanan Sebepler

Birleşik yada yalın cümlelerin anlamını daha da açıklamak, gereksinim duyulan bir anlamı eklemek amacıyla araya giren iki virgül veya iki kısa çizgi ile verilen cümlelere ara cümle denir.¹⁵

¹² Ebû Leys Nasr b. Muhammed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm (Tefsîru's-Semerkandî)*, (Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 2: 227; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, *Esbâbu nüzü'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991), 1: 284; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-ahkâmî'l-Kur'an*, (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 10: 65-66.

¹³ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993), 3, 176.

¹⁴ Muhammed Mahmud el-Hicazi, *et-Tefsîru'l-vâdih*, (Beyrut: Dâru'l-Cedid, 1992), 2, 297; Muhammed Ali es-Sabûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, (Kahire: Dâru's-Sabûnî, 1997), 2, 111.

¹⁵ Türkçe Sözlük , (Ankara: TDK Yayınları, 2005), 112.

Âyetlerde kullanılan ara cümleler iyice tetkik edilmediğinde âyetin yanlış anlaşılmasına neden olabilmektedir. Örneğin ;

“إِذَا جَاءَكَ الْمُتَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُتَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ” (Ey Muhammed!) *Münafıklar sana geldiklerinde, “Senin, elbette Allah’ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz” derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah o münafıkların hiç şüphesiz yalancı olduklarına elbette şahitlik eder.*” (el-Münâfikûn 63/1) Âyette bildirildiğine göre münâfiklar Hz. Peygamberin, Allah’ın elçisi olduğuna şahitlik etmişlerdir. Ancak âyetin devamında Allah (cc), bu sözü söyleyen münâfikların yalancı olduklarını bildirmesi işkâle sebep olmuş ve müfessirler tarafından bu işkâl şöyle giderilmiştir:

Münâfikların yapmış oldukları bu şahitlik, kalben inanmayıp sadece dil ile söylediklerinden dolayı Allah (cc) tarafından yalancı olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca bu âyet imanın yerinin kalp olduğunu ona muhalif söylenen sözlerin de yalandan ibaret olduğunu bildirmektedir.¹⁶ Eğer Allah (cc), “Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor” ara cümlesini kullanmasaydı peygamberliğin iptal edildiği gibi bir anlayış ortaya çıkabilirdi. Böylece bu ara cümleyle yanlış anlaşılabilir durumun önüne geçilmiş olurdu.¹⁷ Ayrıca devamında gelen âyette onlar söyledikleri yeminlerle Müslüman görünmüşler böylece mallarını ve canlarını korumak istemişlerdir.¹⁸ Bu da onların yeminlerini hangi maksatlarla yaptıklarını göstermektedir.

Âyetin iniş sebebine bakıldığında herhangi bir çelişkinin olmadığı görülecektir. Beni Mustalik seferinde biri muhacir diğeri ensar’dan olan iki kişi arasında su sebebiyle kavga çıkar. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber diğeri muhacirlerin ve ensar’ın olaya müdahil olmalarını engelleyerek olayı çözer. Ancak bu durumu fırsat bilen Abdullah b. Übey, Müslümanların arasını açmak için ileri geri sözler söyler ve ensar’a, Hz. Peygamberin yanında bulunanlara infakta bulunmayın ki Onun yanından dağılıp gitsinler der. Bu sözleri duyan Zeyd b. Erkam olayı amcasına, o da Hz. Peygambere anlatır. Abdullah’ı yanına çağırır Hz. Peygamber olayı sorunca o da yeminler ederek kendisinin peygamberliğini kabul ettiğini ve böyle sözler söylemediğini

¹⁶ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, *el-Vesît fi tefsîri'l-Kur’âni'l-mecîd*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1994), 4, 302.

¹⁷ Muhammed b. Abdullah İbn Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl liulûmi’t-tenzil*, (Beyrut: Dâru’l-Erkam, 2005), 2, 377.

¹⁸ Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr fi’t-efsîri’l-me’sûr*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 8, 173.

bildirince Hz. Peygamber ona bir şey yapmaz. Durum böyle olunca Zeyd yalancı duruma düşer ancak Medine'ye gelindiğinde Münâfıkûn Sûresi 1. âyeti nazil olur ve Hz. Peygamber, Zeyd'e doğru söylediğini bildirir.¹⁹

Âyetin doğru anlaşılmasında ara cümlelerin önemi büyüktür. Yukarıdaki âyette olduğu gibi ara cümle görmezden gelinse âyette bir çelişki ortaya çıkmakta bu da âyet içi işkâle sebep olmaktadır. Ancak ara cümle bu işkâli ortadan kaldırmaktadır.

1.3. Edat Kullanımından Kaynaklanan Sebepler

Arapçada edatlar buldukları cümlelerin anlamlarını etkilemektedir. Bu nedenle bunların kullanılış yerlerini ve sebeplerini bilmemek birçok yanlış anlaşılmaya neden olabilmektedir. Örneğin;

“وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ”, “*Hani meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.*” (el-Bakara 2/34) buyrulmasıyla İblis'in meleklerden olduğu gibi bir anlayış ortaya çıkmaktadır.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا”, “*Hani biz meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin için birer düşmandırlar. Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir!*” (el-Kehf 18/50) Bu âyet ise bize İblis'in cinlerden olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki âyetlere baktığımızda İblis'in melek veya cin olduğu sonucuna varmak mümkündür. Ancak bu ikisi birbirinden farklı varlıklardır. Âyette geçen istisna edatının farklı yorumlanması nedeniyle âyetler arasında bir işkâl meydana gelmiştir. Öyleyse âyetler arasında görülen bu müşkil durum nasıl giderilmelidir?

İblis'in “melek mi, cin mi” olduğu meselesi İslâm âlimlerince çok tartışılmıştır. Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Mesud, gibi âlimler, “İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler” âyetindeki “إِبْلِيسَ” kelimesindeki “س” harfinin mansub olarak gelme sebebini istisnanın muttasıl olmasına bağlamışlar ve İblis'in meleklerden olduğunu ancak secde emrini yerine getir-

¹⁹ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır (b.y.: Dâru Tavku'n-Necât, 2001), “Tefsir”, 313; Ebû İshak Muhammed b. İsa es-Sevrî et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, (Mısır: Şirketü Mektebe, 1975), “Tefsir”, 63; Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebeviyye*, (Mısır: Şirketü Mektebe, 1955), 2: 290-292.

mediğinden dolayı melek vasfının kendisinden alındığını söylemişlerdir. Said b. Cübeyr'e göre cinler, meleklerin ateşten yaratılmış bir koludur. Diğer melekler ise nurdan yaratılmışlardır.²⁰

İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre İblis, meleklerin zehirli ateşten yaratılan grubundan olup adı "Hâris" idi. Kur'ân'da bahsedilen cinler ise öz ateşten yaratılmışlardır. Yeryüzüne ilk yerleştirilen bu cinler kan döküp bozgunculuk yapmaya başlayınca Allah, İblis komutasında meleklerin cin kolundan olan bir orduyu bunların üzerine gönderdi. İblis, yeryüzündeki cinlere karşı büyük bir zafer kazandı ve bununla övünmeye başladı. Allah, İblis ve yanında bulunan meleklerle Hz. Âdem'e secde etmelerini emretti. Ancak o kibirlendi ve Allah'ın secde emrine karşı geldi bütün iyilik ve güzelliklerden uzaklaştırılıp İblis ve huzurdan kovularak da şeytan oldu.²¹

Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ve Katâde gibi bazı âlimler buradaki istisnânın munkatı olduğunu ileri sürmüşler ve "İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı." âyetini de delil gösterip İblis'in cinlerden olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca melekler nurdan yaratılmış ve Allah'ın hiçbir emrine karşı gelmezler. Câhız'a göre ise melekler ile cinler aynı cinstendir, iyilerine melek kötülerine şeytan, ikisi arasında kalanlara da cin adı verilir.²² Bir grupta birlikte olmasına rağmen onların cinsinden olmayanlar için de munkatı istisnası kullanılabilir. Örneğin, "koyun sürüsü geldi, ancak çoban gelmedi" denilebilir. Kaldı ki meleklerin Allah'ın emrine karşı gelme gibi bir özellikleri de yoktur.²³ Hz. Aişeden gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Melekler nurdan, İblis dumansız ateşten ve Hz. Âdem de topraktan yaratılmıştır"²⁴

Yazır (ö. 1942), cin kelimesinin bütün duyular tarafından algılanamayan, gizlenmiş varlıklar olduğunu söyler. Bu varlıkların iyi olanlarına melek, kötü olanlarına şeytan, tıpkı insanlarda olduğu gibi kendi iradeleriyle iyi ya da kötüyü tercih edebilenlerine ise cin denmektedir.²⁵ Mevdûdi (ö. 1979) de İblis'le ilgili âyetlerin, meleklerin özellikleri göz önünde bulundurularak yorumlanması gerektiğini söylemektedir. Böyle yapıldığında hiç

²⁰ Abdullah ibn Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kalemü't-Tayyib, 1998), 1: 80; Kurtubî, *el-Câmi*, 1: 294.

²¹ Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1: 134-135.

²² Nesefî, *Medârik*, 1: 80.

²³ Hayrettin Karaman, v.dğr, *Kur'ân Yolu Tefsiri*, (Ankara: DİB Yayınları, ts.), 1: 45-46.

²⁴ Ebu'l-Hüseyin Müslim b. El-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *es-Sahih*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabiyye, ts.), "Züh'd ve Rekâik", 60; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî İbn Hibbân, *Sahih*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), "Bed'ül-Halk", 6155.

²⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016), 4, 87.

zorlamaya gerek olmadan İblis'in cin olduğu ortaya çıkacaktır.²⁶ Derveze'ye (ö. 1984) göre İblis'in melek olduğu hususunda zikredilen rivâyetlerin aslı yoktur. Bu rivâyetler Kur'an'ın açık âyetleri ve Hz. Peygamberin sözleriyle çelişmektedir.²⁷

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki âyetler arasında kesinlikle zıtlık yoktur. Müfessirler arasındaki görüş farklılığının sebebi istisnanın muttasıl olup olmadığıyla ilgilidir. Zira muttasıl olarak bakıldığında İblis'in melek, munkatı olarak bakıldığında ise cinlerden olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Muttasıl olduğu söylendiğinde Kehf Sûresi 50. âyetiyle uzlaştırılması gerekmektedir. Zira âyette onun açık bir şekilde cinlerden olduğu bildirilmektedir. Bu sebeple âyetleri uzlaştırmak için birçok rivâyet zikredilmiştir. Ancak istisnayı munkatı olarak düşündüğümüzde âyetleri uzlaştırmak için böylesi ilginç rivâyetlere gerek duyulmadığı görülür. Çünkü âyetler arasında bir çelişkiden söz etmek mümkün değildir. Zira secde emrine karşı gelen İblis'in kim olduğu Kehf Sûresinin 50. âyetiyle açıklık getirilmiştir. Kurtubî (ö. 671/1273) ve İbn Kesîr (ö. 774/1373), cem ve tevfiik yoluyla âyetler arasında bir çelişkinin olmadığını ortaya koymuşlardır.

1.4. Âyetlerde Anlatılan Konunun Farklı Safhalarının Olması

Kur'an-ı Kerimde anlatılan olayların farklı safhaları bilinmeden yorumlanacak olursa âyetler arası müşkil bir durum ortaya çıkabilmektedir. Buna örnek olarak Hz. Âdem'in (as) yaratılışını verebiliriz.

İnsanın topraktan yaratıldığını bildiren başlıca âyetler şunlardır:

O'nun kanıtlarından biri, sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra bir de baktınız ki, çoğalarak yeryüzüne dağılmış beşer topluluğusunuz." (er-Rûm 30/20)²⁸

Hani rabbin meleklere demişti ki: "Ben çamurdan bir insan yaratacağım." (es-Sâd 38/71)²⁹

Şimdi o inkârcılardan şu sorunun cevabını iste: Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa başka yarattıklarımızı mı? Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık." (es-Saffât 37/11)

Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz;" (el-Mü'minûn 23/12)

Andolsun biz insanı şekillenebilir özlü

²⁶ Ebu'l-Âlâ el-Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 3, 176.

²⁷ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-hadis*, (Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabî, 1963), 5, 76.

²⁸ Bk., et-Tâhâ, 20/55; el-Hac, 22/5; el-Fâtır, 35/11; el-Mü'min, 40/67.

²⁹ Bk., el-En'âm, 6/2; es-Secde, 32/7-8.

balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattık.” (el-Hicr, 15/26, 28)

“O, insanı ateşte pişirilmiş toprak kaplar gibi kurutulmuş çamurdan yarattı.” (er-Rahmân 55/14)

İnsanın sudan veya sıvıdan yaratıldığı âyetlerde değişik şekillerde anlatılmıştır:

“İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kuran da O'dur. Rabbin üstün kudret sahibidir.” (el-Furkân 25/54)

“Sizi önemsenmeyen bir sudan yaratmadık mı?” (el-Mürselât 77/20)

“Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun özünden yaratıp sürdürmüştür.” (es-Secde 32/8)

“O, atılan bir sudan yaratıldı.” (et-Târık 86/6)

İnsanın yaratılış evrelerinden biri olan ana rahminde geçirdiği merhalelerden bahseden âyetler de bulunmaktadır:

“Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz; Sonra onu sağlam bir korunakta nutfeye haline getiriyoruz. Ardından nutfeyi (döllenen yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihâyet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.” (el-Mü'minûn 23/12-14)

İnsanın yaratılışı, Kur'an'ın farklı sûrelerinde çeşitli şekillerde anlatılmakta ve bu anlatılışlardaki farklılıklar âyetler arasında çelişkili bir durum varmış izlenimini vermektedir. Bunlardan tam ve doğru bir anlam çıkarabilmek için, bu konudaki Kur'an âyetlerini toplu bir şekilde ele alıp değerlendirmek gerekir. Allah (cc), insanı sudan,³⁰ topraktan (turab),³¹ ve toprağın geçirdiği çeşitli hallelerden, kuru çamurdan (salsal), kara balçıktan (hamein mesnun),³² çamurdan (tin),³³ balçık mayasından (sulaletin min tin),³⁴ ateşte pişmiş kuru bir çamurdan (salsâlin ke'l-fahhâr),³⁵ yapış-

³⁰ Bk., el-Enbiyâ, 21/30, en-Nûr, 24/45; el-Furkân, 25/54.

³¹ Bk., el-Hac, 22/5; el-Fâtır, 35/11; el-Mü'minûn, 23/ 67.

³² Bk., el-Hicr, 15/26, 28, 33.

³³ Bk., el-Enâm, 6/2; el-A'râf, 7/ ; es-Secde, 32/7; es-Sâd, 38/ 71, 76.

³⁴ Bk., el-Mü'minûn, 23/ 12.

³⁵ Bk., er-Rahmân, 55/ 14

kan cıvık çamurdan (tînin lâzib),³⁶ nutfeden³⁷ yarattığını haber veriyor. İnsanın yaratılmasında su ve toprağın en önemli unsur oldukları karşımıza çıkmaktadır.

Kurtubî ve İbn Kesîr, Hz. Âdem'in hemen bir anda topraktan “تَرَابٍ” yaratılmadığını, O'nun yaratılışının belli aşamalardan geçtiğini söylemektedir. Önce toprak çamur “طِينٍ” haline getirildi, sonra bu ses veren kuru çamura “صَلْصَالٍ” dönüştürüldü ve sonunda da Hz. Âdem ondan yaratıldı.³⁸ Diğer insanlar ise çamurdan yaratılan Hz. Âdem'den meydana gelmiştir. Bu nedenle de Allah, “O öyle bir Rab'dır ki, sizi çamurdan yaratmış...” (el-Enâm 6/2) buyurmuştur.³⁹ Nutfeden yaratılan insanların aslı da topraktır. Çünkü nutfenin oluşumu gıdalara bağlıdır. İnsan ise gıdalarını ya hayvanlardan ya da bitkilerden almaktadır. Hayvanlarla bitkiler gıdalarını toprak ve sudan aldıklarından dolayı insanın aslıda toprak ve su olmaktadır.⁴⁰

İbn Mesud'dan (ö. 650) gelen bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sizden her birinizin yaratılışı anne karnında kırk günde bir araya getirilir. Sonra bu kadarlık zaman içinde o pıhtılaşmış bir kan (alaka) halini alır. Daha sonra bir çığnemlik et (mudğa) olur. Bunda sonra Allah, bir meleği gönderir ve o kişinin rızkını, ecelini, amelini, şaki (mutsuz) ve said (mutlu) olup olmayacağını olmak üzere dört şeyi yazdırır. En sonunda da ona ruhu üflenir...”⁴¹ Bu hadis kişinin anne karnında geçirdiği evreleri anlatmaktadır. İbn Abbas ve Said b. Müseyyeb (ö. 715), bu evrelerden sonraki on gün içinde ruhun üflendiğini söyleyerek kocası ölen kadının iddet süresini böylece dört ay on gün olduğunu belirtmişlerdir.⁴²

İnsanın sudan, toprağın çeşitli durumundan, nutfeden et parçasından yaratılmış olması, onun yaratılışında bir tenâkuzun değil, devir devir bir gelişmenin varlığına delalet eder. Çeşitli Sûrelerde geçen bu husustaki âyetler buldukları yerde, ilerisindeki ve gerisindeki âyetlerle mutlak bir münasebet halindedirler. Bunlar, insanın hayatı ile derinden derine alakadardır.⁴³

Bayraklı, insanın topraktan yaratılmadığı hususundaki tartışmaları

³⁶ Bk., es-Sâffât, 37/11.

³⁷ Bk., en-Nahl, 16/ 4; el-Mü'minûn, 23/14; el-Yâsîn, 36/77; ed-Dehr, 76/ 2.

³⁸ Kurtubî, *el-Câmi*, 4: 103; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 135.

³⁹ Fahrüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir (Mefâtihi'l-gayb)*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998), 12: 479.

⁴⁰ Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 25: 90.

⁴¹ Buhârî, “Bed'ul-Halk”, 6; Müslim, “Kader”, 1; Süleyman b. el-Eşâs es-Sicistânî Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdu'l-Hamid (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Sünnet”, 17.

⁴² Kurtubî, *el-Câmi*, 12: 7; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 481.

⁴³ İsmail Cerrahoğlu, “Kur'ân'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (1975): 87- 88.

yersiz bulur. Zira modern bilim insanın yaratılışının topraktan olduğunu yapmış olduğu araştırmalarla ispat etmiştir. Yapılan bu araştırmalarda insanda bulunan elementler ile topraktaki elementlerin benzer olduğu ortaya çıkmıştır. İnsan vücudunun %65'i oksijen, %18'i karbon, %10'u hidrojen, %3'ü azot, %1,5'i kalsiyum, %1'i fosfor geri kalanı ise diğer elementlerden oluşmaktadır. Allah, toprakta var olan bu elementleri belirli oranlarda insan vücudunda var etmiştir. Zaten bu minerallerin eksikliği insanda çeşitli hastalıklara da sebebiyet vermektedir. İnsanın yaratılışını anlatan bütün âyetler içinde bir uyumun ve safhaların olduğu bir gerçektir.⁴⁴

Müfessirlerimizin de ifade ettikleri gibi âyetler arasında bir çelişki sözü konusu değildir. İnsanın yaratılışının anlatıldığı âyetlerde yaratılışın farklı evreleri dile getirilmiştir. Konu bütün olarak ele alındığında herhangi bir çelişkinin olmadığı apaçık ortadadır.

1.5. Kıraat Farklılığından Kaynaklanan Sebepler

Kıraat kelimesi istilahta, kıraat imamlarından her birinin rivâyet ve tariklerin ittifak etmesiyle, Kur'an'ı diğer imamlardan farklı şekillerde okumalarıdır. İbn Cezerî (ö. 833/1429) de kıraat ilmini, Kur'andaki kelimelerin okuyuş farklılıklarından kaynaklanan ihtilâfları inceleyen bir ilim olarak tarif etmiştir.⁴⁵

H. Osman (ö. 656), zamanında çoğaltılıp belirli merkezlere gönderilen Mushafların harekesiz ve noktasız oluşu değişik kıraatlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hicri I. asrın ikinci yarısından itibaren kıraat mektepleri açılmaya başlanmış, hicri II. asrın başlarından itibaren de çok çeşitli kıraatler ortaya çıkmıştır. Ebû Bekr b. Mücâhid'in (ö. 324/936) yazdığı "Kıraat-ı Seb'a" adlı eseriyle yediyle sınırlanan bu yedi kıraatin Yedi Harfle bir ilgisi yoktur. Daha sonraları bu yedi kıraate üç kıraat daha eklenerek sayı on kıraate çıkmış ve nihâyet dört kıraat daha eklenerek sahih kıraatlerin sayısı on dört ile sınırlanmıştır.⁴⁶

Kur'an ilimleri arasında önemli bir yere sahip olan kıraat ilmi, âyetlere getirdiği yeni anlamlarla tefsir ilmini etkilemiştir. Bu farklı kıraatler sebebiyle mücmel olan lafızlar, mübeyyen hale gelmekte, amm olan lafızlar, tahsis edilebilmekte, mutlak olan lafızlar, mukayyet kılınabilmekte ve müşkil

⁴⁴ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, (b.y.: Bayraklı Yay., ts.), 13: 23-25.

⁴⁵ Muhammed Abdülazim ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, 1995), 1: 336.

⁴⁶ H. Mehmet Soysaldı, *Nuzulünden Günümüze Kur'an ve Tefsir*, (Elazığ: Örnek Matbaacılık, 1998), 111.

olan lafızlar açıklanabilir hale gelebilmektedir. Özellikle sahabelerin kıraatleri müşkil ve mücmel olan lafızların açıklığa kavuşmasında büyük rol oynamıştır.⁴⁷

İslâm'da en çok tartışılan konulardan birisi de kıraat meselesidir. Müsteşrikler, kıraatlerden kaynaklanan ihtilâfları ileri sürerek, Kur'an'ın aslından bazı şeyleri kaybettiğini söylemişler ve Kur'an hakkında şüpheli yaklaşımlarda bulunmuşlardır. İslâm âlimleri de kıraat ilmi üzerine çalışmalar yapmış, sahih olan ve olmayan kıraatleri belirleyerek bu kuşkuları gidermeye çalışmışlardır. Ancak art niyetli olan bu müsteşrikler sahih olan kıraatleri terk edip sahih olmayanlar üzerinde durmuşlar ve bununla ilgili birçok örnek ileri sunmuşlardır.⁴⁸

İbn Kuteybe (ö. 276/889), ihtilâfı farklılık ve zıtlık ihtilâfı olmak üzere ikiye ayırır ve Kur'an'da kesinlikle zıtlık ihtilâfının bulunmadığını söyler.⁴⁹ İbn Teymiye (ö. 1328) de aynı görüşte olup kıraatlerin çokluğunu âyetlerin çokluğu gibi değerlendirmekte ve bu kıraatlerden meydana gelen anlamlara ilim, amel yönünden uyulması gerektiğini hatta bunlardan birini diğerine tercih ederek terk etmenin caiz olmadığını söylemektedir.⁵⁰ Buna göre âyetler arasında zıtlık olmayacağı gibi kıraatler arasında da zıtlık olamaz. Ancak farklılık olabilir ki bu durum zıtlık değil çeşitlilik meydana getirir.

Kur'an harflerinin farklı mahreç ve sıfatlarla okunmasının tefsire bir etkisi yoktur. Ancak kelimelerdeki harfler ve hareketlerde meydana gelen ihtilâfların ise tefsire etkisi vardır.⁵¹ Örneğin;

el-Fatiha Sûresi 4. âyette geçen “مَالِك” kelimesi “sahip olmak” anlamında olup Âsım, Kisâi, Yakub ve Halef kıraatlerinde bu şekilde okunur. Ancak Nâfi (ö. 169/785), İbn Kesîr (ö. 120/737), Ebû Amr (ö. 154/770), İbnü Âmir (ö. 118/736), Hamza (ö. 156/772) ve Ebû Cafer (ö. 130/747) kıraatlerine göre ise “مَلِك” şeklinde okunur ki bu da “sultan, hükümdar” anlamlarına gelmektedir. Buna göre “مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ” şeklinde okursak “din gününün sahibi”, “مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ” olarak okursak “din gününün hükümdarı, sultanı” anlamlarına gelir.⁵² Allah (cc), kendisini “مَلِك” olarak vasıflandırdığında bu O'nun zati

⁴⁷ Nesrişah Saylan, *Kıraat Açısından Begavî Tefsiri*, (Kayseri: Tezmer Yayınları, 2015), 122.

⁴⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 102,104.

⁴⁹ İbn Kuteybe, *Müşkilü'l-Kur'an*, 1: 33.

⁵⁰ Takiyüddin Ahmed b. Abdulhalim İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetevâ*, (Medine: Mecmeu'l-Melik, 1995), 12: 391, 400.

⁵¹ Süleyman Pak, *Müşkilü'l-Kur'an*, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000), 276.

⁵² Yazır, *Hak Dini*, 1: 149.

sıfatlarından biri olurken “مَالِكٍ” olarak nitelendirdiğinde ise fiili sıfatlarından olur.⁵³

Örnekte de görüldüğü gibi kıraat farklılıkları çelişki değil, çeşitlilik meydana getirmiştir. Bu sayede âyetlerin farklı yönlerine temas edilmiş ve bir konuda İslâm'ın ruhuna aykırı olmayan çeşitli hükümler ortaya çıkmıştır.

1.6. Kelimelerin Hakikat ve Mecâzlarını Bilmemek

Kur'ân'da geçen kelimeler bazen hakiki anlamlarında kullanılırken bazen de mecâz anlamında kullanılabilir. Kelimelerin hakiki anlamlarında kullanılması herhangi bir ihtilaf meydana getirmezken, mecâzi anlamlarında kullanılması ise bazen ihtilâflara neden olabilmektedir.⁵⁴ Kur'ân'da Mecâzi Aklî ve Mecâzi Lügavî olmak üzere iki şekilde mecâz bulunmaktadır.⁵⁵

Âyetlerde geçen kelimelerin hangi anlamlarda kullanıldığını bilmemek bazen âyetlerin anlaşılmasında müşkile sebep olabilmektedir. Örneğin;

يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَارَىٰ
 “Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer ve her hamile kadın da karnındaki çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş görürsün; hâlbuki onlar sarhoş değillerdir. Ne var ki Allah'ın azabı çok şiddetlidir.” (el-Hac 22/2)

Kıyâmet gününde insanların içinde bulunacakları haller âyette bildirilmektedir. Bu hallerden biri de insanların sarhoş görülmesidir. Ancak âyetin devamında onların sarhoş olmadıkları buyrulmaktadır. O halde âyet içi bu işkâle sebep olan durum nedir? Nasıl giderilmelidir?

Âyette işkâle sebep “سُكَارَىٰ” kelimesinin hangi anlamda kullanıldığının bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu kelime ilk geçtiği yerde teşbihi belîğ olarak kullanılmış ve bu durum benzetme edatı ve benzetme yönü hafzedilerek yapılmıştır. Yani insanlar kıyamet gününün dehşetinden akli melikelerini yitirecek ve sarhoş gibi davranacaklardır. Âyette ikinci kez geçen bu kelime hakiki anlamda kullanılmış ve insanların bu durumunun hakiki sarhoşluktan kaynaklanmadığı bildirilmiştir.⁵⁶

Anne ve babaların bu dünyada evlatları için canlarını vermek dâhil yapamayacakları hiçbir şey yoktur. Ancak kıyamet gününde, dehşetli şeylerle

⁵³ Kurtubî, *el-Câmi*, 1: 143.

⁵⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 177.

⁵⁵ Geniş bilgi için bk., Suyûtî, *el-İtkân*, 3: 120-141; Zerkeşi, *el-Burhân*, 2: 254-300.

⁵⁶ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, (Beirut: Dâru'l-Fikru'l-Muâsir, 2007), 17: 151.

karşılaşan bu anne ve babalar evlatlarından kaçacak, onlardan vazgeçebileceklerdir. Dünyada sarhoş olanlar geçici olarak nasıl akli melekelerini kaybediyorlarsa, âhirette de tıpkı onlar gibi akli melekelerini yitirip olmayacak davranışlar içine düşeceklerdir. Bu âyette de gerçek anlamda sarhoşluk değil, kıyâmet gününün dehşetinden kaynaklanan sarhoşluk anlatılmıştır.

1.7. Olayların Failerinden Kaynaklanan Sebepler

Kur’ânda bazı olayların faillerinin farklı şekillerde zikredilmesi âyetler arasında müşkile sebep olmuştur. Buna canlıların ruhlarının kim tarafından alındığının anlatıldığı âyetleri örnek olarak verebiliriz.

Hiçbir insan ölümsüz değildir, zamanı geldiğinde o da ölecektir. Nitekim Kur’ânda bütün canlıların öleceği “Her nefis ölümü tadacaktır” (Âl-i İmrân 3/185) ifadesiyle açık bir şekilde bildirilmiştir. Ölüm esnasında insanın ruhunun kim tarafından alınacağı da âyetlerde açıklanmıştır. Ruhun mahiyetinin ne olduğu, ruhun ebedi olup olmadığı, ruhun bedenle olan ilişkisi ve ruhla nefsin aynı şey olup olmadığı gibi konular sadece İslâm âlimlerince değil birçok felsefeci ve bilim insanı tarafından tartışılmıştır.

Canlı varlıklarda üç farklı ruhun bulunduğu hemen hemen bütün ilim ehline kabul edilmiş bir görüştür. Bunlardan ilki bitkilerde bulunan nebati ruhtur ki bu onların beslenmesini sağlar. İkincisi hayvanlarda bulunan nebati ruha ek olarak hayvanların beslenmesini, hareket etmesini ve çoğalmasını sağlayan hayvani ruhtur. Üçüncüsü de insanlarda bulunan ve diğer iki ruhun özelliklerini bünyesinde toplamakla birlikte düşünme, konuşma gibi özelliklere sahip olan insani ruhtur.⁵⁷ Canlılık özelliği gösteren bütün varlıkların bir yaşam süresi vardır ve bu süre dolduğunda ise ölümleri gerçekleşir böylece canlılık özelliklerini kaybederler.

Bazı âyetlerde ruhların Allah (cc), tarafından alındığı bildirilmektedir:

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ ۗ اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ ۗ اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ ۗ اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ ۗ اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ ۗ

Allah (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bırakır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.” (ez-Zümer 39/42)

De ki: “Allah sizi hayatıyor. Sonra sizi öldürecek, sonra da kendisinde şüphe olmayan

⁵⁷ İsmail Erdoğan, “Şeyh Safiyüddin Erdesili’ye Göre Ruh - Beden İlişkisinde Hayvani Ruhun Yeri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010): 4.

Kıyâmet gününde sizi bir araya getirecek, ama insanların çoğu bilmezler.” (el-Câsiye 45/26) ⁵⁸

Ruhların Azrail, tarafından alındığı bildiren âyetler de vardır:

“De ki: *“Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.”* (es-Secde 32/11)

Ruhların melekler tarafından alındığı da bildirilmektedir:

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفِرُّونَ
“O, kullarının üstünde mutlak hakimiyet sahibidir. Üzerinize de koruyucu melekler gönderir. Nihâyet birinize ölüm geldiği vakit (görevli) elçilerimiz onun canını alır ve onlar görevlerinde asla kusur etmezler.” (el-En’âm, 6/61, 93)

“Melekler onların *الدِّينَ تَتَوَفَّيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ* canlarını iyi kimseler olarak alırken, *“Selâm size! Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete”* derler.” (en-Nahl, 16/32) ⁵⁹

Âyetlere baktığımızda ruhların Allah, ölüm meleği (Azrail) ve melekler tarafından alındığı anlatılmaktadır. Olayların faillerinin farklı şekilde zikredilmesi zahirde sanki çelişki varmış izlenimini vermektedir. O halde insanların ruhları gerçekte kim tarafından alınmaktadır? Âyetler arası bu müşkil nasıl giderilmelidir?

Hayvanlar da dâhil olmak üzere bütün canlıların ruhlarının ölüm meleği olan Azrail tarafından alındığı rivâyet edilmektedir. Ancak bir hadiste “Bütün hayvanların ruhlarını Allah (cc) alır, Azrail almaz” buyrulmaktadır. Bu da hayvanların ruhlarının Allah (cc) tarafından alındığını göstermektedir. Kurtubî ve İbn Kesîr’e göre, Azrail ruhların alınması işini Allah’ın emretmesiyle yerine getirir. Nitekim şu hadis bunu göstermektedir. ⁶⁰ Hz. Peygamber ölmek üzere olan ensar’dan birinin yanına geldiğinde ölüm meleğine bakarak şunları söylemiştir: “Mü’min olan bu arkadaşşıma yumuşak davran.” Bunun üzerine ölüm meleği: “Ey Muhammed (sav)! Rahat ol, ben Mü’minlerin hepsine yumuşak davranırım. Ben insanları nerede olurlarsa olsunlar günde beş kez tek tek gözden geçiririm. Ey Muhammed! Allah’a yemin ederim ki ben, Allah’ın emri ve izni olmadan bir sivrisineğin canını bile alamam, bunu yapmaya gücüm yetmez” ⁶¹

Râzî (ö. 606/1209) de ölümün Allah’ın emriyle olduğu ve bu işin za-

⁵⁸ Bk., el-Mülk, 69/2.

⁵⁹ Bk., el-Arâf, 7/37.

⁶⁰ Kurtubî, el-Câmi, 14: 93; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’an*, 6: 322.

⁶¹ Ebu’l-Kasım et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 4: 220.

hirde ölüm meleklerinin başkanı olan Azrail'e verildiği görüşündedir. Azrail de bu görevini kendisine verilen ölüm melekleri vasıtasıyla gerçekleştirir. Bazı âlimler ise ruhların insanların sürekli yanlarında bulunan melekler tarafından alındığını söylemektedir. Ancak onların bu görüşü diğer âlimler tarafından pek kabul görmemiştir. Mücâhid'den gelen bir rivâyete göre ise "Allah, yeryüzünü ölüm meleğinin önünde bir tepsi gibi yapmıştır. Ölüm meleği her gün her eve mutlaka iki kez uğrar, ölümü gelenlerin ruhlarını tutar ve onların canlarını alır."⁶² Ayrıca ölüm meleğinin eceli gelen kimselerin ruhlarını çağırıldığını daha sonra da bu ruhların yardımcıları tarafından alındığı şeklinde rivâyetler de vardır. Her ne kadar bu işler melekler tarafında yapılırsa da gerçekte bunların yapılmasını emreden Allah'tır, onlar sadece kendilerine verilen görevleri yerine getirmektedirler.⁶³

Ölüm meleğinin yardımcıları onun emriyle çalıştıklarından dolayı hepsi ona nisbet edilmiş ve bazen ruhların alınmasında sadece tekil olarak ölüm meleği zikredilmiştir. Çünkü bazen çoğul olan ifadeler tekil yerine de kullanılabilir. Ölüm meleğinin yardımcılarının öldürmesi ruhu çekmekle, Azrail'in öldürmesi eceli gelen ruhu çağırması ve onu çıkarmasıyla, Allah'ın öldürmesi ise ölümü yaratması şeklinde açıklamalarda da bulunulmuştur. Zeccâc ise ruhları alanların hafaza melekleri olduğunu söylemiştir.⁶⁴

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki canlıların ruhları Allah'ın emriyle ölüm meleği olan Azrail ve bu konuda ona yardımcı olan melekler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ölümü yaratan Allah'tır, melekler sadece Allah'ın kendilerine verdiği görevi yerine getirmektedirler. Ruhların alınma meselesi bu şekilde ele alındığında âyetler arasında bir çelişkinin olmadığı görülür. Âyetler ruhların alınma esnasında birbiriyle ilişkili olan olayları anlatmaktadır.

1.8. Âyetlerdeki Zaman ve Konum Farklılığından Kaynaklanan Sebepler

Âyetlerde anlatılan konuların zamanını ve konumunu bilmek son derece önemlidir. Bu bilinmediği takdirde âyetler arasında çelişki varmış gibi

⁶² Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 13:, 15-16.

⁶³ Neseî, *Medârik*, 3: 7.

⁶⁴ Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 2000), 2: 38.

bir durum ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle âyetler yorumlanırken bunlar göz ardı edilmemelidir. Örneğin;

Kur'anda cehennemliklerin yiyeceklerinin ve içeceklerinin neler olduğu Gâsiye Sûresi 6. âyette; “لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ صَرِيحٍ”, “Onlara, acı ve kötü kokulu bir dikenli bitkiden başka yiyecek yoktur.” Duhan Sûresi 43 ve 44. âyetlerde; “أَنْ شَجَرَتِ الرَّقُومِ طَعَامٌ الْأَيْمِ”, “Şüphesiz, zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir.” ve Hâkka Sûresi 36. âyette de “وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسِيلِينَ”, “Kanlı irinden başka bir yiyeceği de yoktur.” şeklinde anlatılmıştır.

Âyetlerde işkâl vehmine yol açan sebep cehennemliklerin yiyeceklerinin hangisi olduğu meselesidir. Zira âyetlerde bunların “diken, zakkum ağacı ve kanlı irin” oldukları bildirilmektedir. Bu işkâlin çözümü için müfessirlerimiz şu görüşleri ileri sürmüşlerdir.

Cehennem birbirinden farklı tabakalardan oluşmuş olup cehennemlikler bu tabakalarda günahlarına göre cezalarını çekeceklerdir. Günahkârların buralardaki yiyecekleri ve içecekleri de birbirinden farklı olacaktır. Bazıları “diken”, bazıları “zakkum”, bazıları da “kanlı irin” yiyecektir. Aynı şekilde kimi “kaynar su”, kimi de “irin” içecektir.⁶⁵

Cehennem farklı tabakalarının olduğu ve buralardaki insanların çektikleri cezaların aynı olmaması bizleri yiyecek ve içeceklerinin de farklı olabileceği sonucuna götürebilmektedir. Durum böyle değerlendirildiğinde âyetler arasında bir çelişkinin olmadığı da görülecektir.

Âyetler arasındaki zaman farklılığını bilmemek de bazı çelişiklere sebep olabilmektedir. Örneğin;

“فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ”, “Sûra üflendiğinde artık ne aralarındaki akrabalık bağları işe yarayacak ne de birbirlerine soru sorabilecekler!” (el-Mü'minûn, 23/ 101)

“وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ”, “(Cennettekiler) birbirlerine dönüp sorarlar:” (et-Tûr, 52/25) buyrulmaktadır.

Âyetteki müşkil âhirette insanların birbirleriyle konuşup konuşmayacağı ile ilgilidir. İlk âyette insanların birbirleriyle konuşamayacakları bildirilirken ikinci âyette konuşabilecekleri anlatılmaktadır. Müfessirlerimiz âyetler arasında bir çelişkinin olmadığını söylemişler ve âyetler arasında var zannedilen çelişkiyi şöyle gidermişlerdir.

Sura iki kez üflenecektir. Müminûn Sûresi 101. âyetteki üfleminin ilk üfleme olduğunu söyleyenler olduğu gibi, ikinci üfleme olduğunu söyle-

⁶⁵ Hasan b. Muhammed b. Hüseyin en-Neysâbüri, *Garâibü'l-Kur'ân ve ragâibü'l-Furkan (Tefsiru'n-Neysâbüri)*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 6: 489.

yenlerde vardır. İlk üfleme olduğunu söyleyenlere göre ki İbn Abbas bunlardan biridir, bu üflemeyle kıyamet kopacak ve insanlar arasında bir nesep bağı kalmayacak, birbirlerini ziyaret edip durumlarını sormayacaklardır. İnsanların birbirlerinin hallerini soracaklarını bildiren âyet ise cennete girdikten sonra gerçekleşecek bir durumdur. O zaman insanlar birbirleriyle konuşacak ve halleşeceklerdir.⁶⁶

İbn Mesud'a göre ise âyette bildirilen üfleme ikinci üflemedir. Bu üflemeyle insanlar dirilip zerre miktarınca haksızlığın yapılmadığı bir hesapla karşılaşacaklar iyiler cennete, kötüler ise cehenneme gireceklerdir. İşte böyle bir günde âyette de bildirildiği gibi insanlar birbirlerinden kaçacaklar, birbirlerinin durumlarını sormayacaklardır. Çünkü o gün herkes kendi hesabıyla meşgul olacaktır.⁶⁷

Kelbî'ye göre insanlar kabirlerinden kalktıklarında kısa süreliğine de olsa birbirlerini tanıyacaklar ve beni sen azdırdın, sen saptırdın gibi sözlerle kınayacaklar ve birbirlerine karşı yumuşak söz söylemeyeceklerdir. Ancak daha sonra kıyâmetin dehşet dolu anlarını gördüklerinde susacaklar ve birbirlerine soru sormayı bırakacaklardır.⁶⁸

Râzî'ye göre de âyetler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü âhiret günleri dünya günleriyle karşılaştırılmayacak kadar uzundur ve bu zaman diliminde insanlar birçok haller içine gireceklerdir. Bu hallerin bazısında birbirlerini soracaklar bazısında ise kendi hallerine düşüp birbirlerini sormayacaklardır.⁶⁹ Nasuhi Bilmen (ö. 1971) de insanların birbirleriyle konuşamayacakları anın insanların tekrar diriltildikleri anda meydana geleceğini bundan sonra ise yani hesaba geçileceği zamanda konuşmaların başlayacağını söylemektedir.⁷⁰

Müfessir Zuhaylî'ye (ö. 2015) göre, insanlar yeniden diriltildikten sonra içinde buldukları hayret ve dehşete düşüren durumların etkisinde kalacaklar ve akrabalık bağları ne kadar kuvvetli olursa olsun birbirlerinden kaçacaklardır. Zira o gün insan, annesinden, babasından, eşinden ve evlatlarından kaçacaktır. O gün insan soyuyla, sopyuyla övünemeyecektir. İnsanların birbirleriyle konuşamayacaklarını, sorular sormayacaklarını bildiren

⁶⁶ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 19: 71-72; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd Begavî, *Meâlimü't-tenzil fi tefsiri'l-Kurân (Tefsîru'l-Begavî)*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999), 3: 374.

⁶⁷ Taberî, *Câmi*, 19: 72-73.

⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi*, 8: 347-348.

⁶⁹ Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 23: 295.

⁷⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kurân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, (İstanbul: Nesa Yayınları., ts.), 5: 2309.

âyetlerle, konuşup sorular soracaklarını bildiren âyetler arasında bir çelişki yoktur. Zira bu âyetler farklı zaman ve konumlarda meydana gelecek olan olayları anlatmaktadır. İnsanların birbirleriyle konuşamayacakları an Sûr'a üfürülmenin olduğu andır. Ancak daha sonra insanlar birbirlerine sorular soracak ve konuşacaklardır.⁷¹

Müfessirlerin görüşlerinden anlaşılan odur ki âhirette insanlar birbirleriyle konuşacak ve birbirlerine sorular soracaklardır. Âhirette uzun bir zaman ve birçok konum olduğu için bunların bir kısmında birbirlerine sorular sormaları bazılarında ise sormamaları gâyet doğal bir şeydir. Âyetlerde de anlatılmak istenenin bu olduğu müfessirlerin çoğunluğu tarafından bildirilmiştir. Konuya böyle bakıldığında âyetler arasında bir çelişkinin olmadığı açıkça görülmüş olur.

1.9. Muhayyerliğin Bilinmemesinden Kaynaklanan Sebepler

İnsanların dünyadaki arzu ve istekleri bir birinden farklı olduğu gibi âhirette de farklı olacaktır. Âhret hayatında insanların tercihlerinin farklı olabileceğinin ve herkese aynı lütuflarda bulunulmayacağını bilmesi âyetler arasında meydana gelebilecek olan bazı çelişkilerin de önüne geçecektir.

Kur'an-ı Kerim'de cennetliklerin takacağı takılardan bahseden âyetler vardır. Bu takıların farklılık arzetmesi âyetler arasında çelişki varmış izlenimi uyandırmaktadır. Ancak bunların nasıl kullanılacağını bildiğimiz takdirde bu çelişki kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Örneğin;

Cennetliklerin gümüşten bilezikler takacakları şu âyetle bildirilmektedir: *“Oradakilerin üzerlerinde yeşil renkli, ince ve kalın ipek elbiseler vardır; gümüş bileziklerle süslenmişlerdir, rableri onlara tertemiz bir içecek verir;”* (el-İnsan, 76/21)

Başka bir âyette ise cennetliklerin altından bilezikler takacakları anlatılmaktadır:

“İşte onlara, içinden ırmaklar akan adn cennetleri vardır. Onlar orada ince ve kalın ipekli yeşil elbiseler giyecekler; altın bileziklerle bezenecekler; orada tahtların üzerine kurulacaklardır.” (el-Kehf, 18/31)

“Şüphesiz, Allah iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden

⁷¹ Zuhaylî, *Tefsiru'l-münir*, 18: 103-104.

ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süslenecelerdir. Oradaki giysileri ise ipektir.” (el-Hac, 22/23)⁷²

Bir âyette cennetliklerin gümüşten bilezikler takacakları bildirilirken diğer âyette bu bileziklerin altından olacağı bilgisi verilmektedir. İşte bu farklı bildirimler âyetler arasında müşkil durum ortaya çıkarmıştır. Öyleyse bu müşkil nasıl çözülmelidir?

Râzî'ye göre cennetlikler, gümüş ve altın takılarını ayrı ayrı veya ikisini birlikte de takabileceklerdir. Zira insanların hoşlandıkları şeyler birbirinden farklı olabilmektedir. Burada tercih insana bırakılmış ve onlar bu hususta serbest davranabileceklerdir. Gümüşten bileziklerin hizmet yapan vildan (çocuklar), altın bileziklerin ise ebrârın (cennetlikler) takabileceği de söylenmiştir.⁷³ Bir başka görüşe göre ise insanlar amellerinin çoğunluğunu elleriyle yaptıklarından dolayı bu ameller altın ve gümüş bilezikler olarak adlandırılmış olabilir.⁷⁴

Bazı rivâyetlerde ise erkeklerin gümüş, kadınların ise altınla süsleneceleri bildirilmiştir. Cennetliklerin bazen gümüş, bazen altın süsler takınacakları da söylenmektedir.⁷⁵ Cennetliklerin ince ve kalın⁷⁶ olmak üzere ipekten elbiseler giyecekleri, cennetliklerden ebrar olanların gümüşten bileziklerle, Mukarreblerin ise altından bileziklerle süslenecelerini rivayet edilmektedir.⁷⁷

Müfessirlerin yaptıkları yorumların ne kadar isabetli, akla ve mantığa uygun oldukları açıkça görülmektedir. Zira dünyada insanlar gümüş, altın gibi takılarını diledikleri şekillerde takabilmekte ve kişisel tercihlerini kullanabilmektedirler. Demek ki cennette de insanların tercihlerine önem verilecek ve arzu ettikleri şekilde davranmalarına müsaade edilecektir. Bu da bizlere âyetler arasında zannedildiği gibi bir çelişkinin olmadığını açıkça göstermiş olmaktadır.

SONUÇ

Kur'ân'ın her çeşit eğrilik ve tenâkuzdan uzak bir kitap olduğu en-Nisâ Süresi 82. âyetinde “Kur'ân'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan

⁷² Bk., el-Fâtır, 35/33.

⁷³ Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 30: 755.

⁷⁴ Râzî, *Tefsîru'l-kebir*, 30: 755.

⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, 29: 147.

⁷⁶ “سُنْدُسٌ”; gömlek ve buna benzer ince elbiseler için kullanılırken, “إِسْتَبْرَقٌ”; parlak kalın ipek elbiseler için kullanılır. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 5: 141.

⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 8: 300.

başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!” şeklinde açık bir şekilde bildirilmiştir. Kur’ân’da bir tutarsızlığın bulunmaması onun Allah tarafından gönderildiğinin en büyük kanıtıdır.

Kur’ân’da hakiki anlamda çelişkilerin bulunmadığı hususunda âlimler görüş birliği içindedir. Zâhiri anlamda bazı çelişkili âyetlerin ortaya çıkma sebebi ise bunlar üzerinde gerekli ciddi araştırmaların ve tefekkürün yapılmamasıdır. Yani bu çelişkiye sebep vahiy değil insanların âyetleri ele alış biçimleridir.

Müşkil âyetleri inceleyen müfessirler, bu âyetlerdeki çelişkileri ortadan kaldırmak için tahsis, takyid, te’vil, tercih, nesh ve tesakut (terk) metodlarını kullanmışlardır. Genel olarak âyeter arası işkâlin giderilmesinde kullanılan yöntemin cem ve tevfiik metodu olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; el-Hicr Sûresi 92 ve 93. âyetlerindeki “Rabbine andolsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak sûrette onların hepsini sorguya çekeceğiz!” buyrulurken herkesin sorgulanacağı bildirilmiştir. Ancak el-Kasas Sûresi 78. âyetinde ise “Mücrimlerden ne günah işledikleri sorulmaz!” buyrulurken sorgulamanın yapılmayacağı ifade edilmiştir. Âhiret hakkındaki âyetleri iyi bir şekilde bilmeyen ve incelemeyen kimseler âyetler arasında bir çelişkinin olduğunu söyleyeceklerdir. Ancak âhiret hayatının uzun bir süreç olduğu bunun bir kısmında sorgulamaların yapılacağı bir kısmında ise sorgulamanın olmayacağı bilindiği takdirde âyetler arasında bir çelişkinin olmadığı ortaya çıkacaktır. Yani âyetler âhirette gerçekleşecek olan farklı konum ve zamanlardan bahsetmektedir.

Kur’ân’ın uslubunu bilmemek de âyetler arasında çelişki izleniminin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Örneğin; kıyamet koştuktan sonra meydana gelecek olan bir çok olay Kur’ân’da mâzî sigası ile anlatılmıştır. Bu durum bazı âyetler arasında zâhiren çelişki ortaya çıkarmıştır. Ancak Kur’ân’ın uslubu bilindiğinde bu çelişkilerin tamamen ortadan kalktığı görülmüştür.

Kur’ân’da, teâruz ve tenâkuzun bulunduğunu ileri sürenler ona şüphe içinde yaklaşmışlar ve Kur’ân’ın Allah kelâmı olmadığını ileri sürerek müslümanların özellikle de gençlerin zihinlerini bulandırmak istemişlerdir. Günümüzde birçok internet sitesinde bu konuyla ilgili Kur’ân aleyhine çalışmaların yapıldığını görmek mümkündür. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de onların bu iddialarını çürütücü çalışmaların yapılması elzemdir.

KAYNAKÇA

- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*. b.y.: Bayraklı Yayınları, ts.
- Begavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud. *Meâlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân (Tefsîru'l-Begavî)*. Thk. Abdu'r-Rezzâk el-Mehdî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Nesa Yayınları., ts.
- el-Buhârî, Aladdin Abdu'l-Azîz b. Ahmed. *Keşfu'l-esrâr şerhu usûlü'l-Pezdevî*. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh (Sahîhu'l-Buhârî)*. Thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsır. 9 cilt. B.y.: Dâru Tavku'n-Necât, 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Kur'ânda İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (1975): 85-95.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-lüga ve sihâhu'l-arabiyye*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- el-Cevzî, Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 2000.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdu'l-Hamîd. 4 cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Demirci, Sabri. *Kur'ânda Müşkil Âyetler*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2005.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. 10 cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1963.
- Erdoğan, İsmail. "Şeyh Safiyüddin Erdesîli'ye Göre Ruh - Beden İlişkisinde Hayvani Ruhun Yeri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010): 1-16.
- el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-lüga*. 8 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Firuzâbâdî, Muhammed bin Yakub. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- el-Hicâzî, Muhammed Mahmud. *et-Tefsîru'l-vâdih*. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-Cedîd, 1992.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekerriyya el-Kazvinî er-Râzî. *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*. Thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.

- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî. *Sahîh*. Thk. Suayb Arnavut. 18 cilt. Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1988.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Siretü'n-nebeviyye*. Mısır: Şirketü Mektebe, 1955.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin. 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Muslim ed-Dineverî. *Te'vîlu müşkili'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2007.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid Kazvînî. *es-Sünen*. 2 cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 1994.
- İbn Teymiyye, Takiyüddin Ahmed b. Abdulhalim. *Mecmûu'l-fetevâ*. Medine: Mecmeu'l-Melik, 1995.
- İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgıb. *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992.
- Karaman, Hayrettin- Çağrı, Mustafa- Dönmez, İbrahim Kâfi- Gümüş, Sadrettin. *Kur'ân Yolu Tefsiri*. Ankara: DİB Yayınları, ts.
- el-Kelbî, Muhammed b. Abdullah İbn Cüzey. *et-Teshîl liulûmi't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 2005.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. İbrahim Atfeş. 20 cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, 1964.
- el-Mansûrî, Abdullah b. Muhammed. *Müşkilü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. b.y.: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2005.
- el-Mevdûdî, Ebu'l-Âlâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *es-Sahîh*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. 8 cilt. Şam: Mektebü'l-Matbuâtî'l-İslâmî, 1986.
- Nesefî, Abdullah İbn Ahmed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalemü't-Tayyib, 1998.
- en-Neysâbü'rî, Hâkim Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah. *el-Mustedrek ale's-sahîhayn*. thk. Mustafa Abdulkâdir Ata. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- en-Nisâbü'rî, Mahmûd b. Ebi'l-Hasan b. Hüseyin el-Gaznevî. *Bâhiru'l-burhân fi meâni müşkilâtü'l-Kur'ân*. Mekke: İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1997.

- Pak, Süleyman. *Müşkilü'l-Kur'an*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000.
- er-Râzî, Fahrüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb)*. 32 cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1998.
- Râzî, Muhammed ibn Ebû Bekr. *Muhtâru's-sıhah*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- es-Sabûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsir*. 3 cilt. Kahire: Dâru's-Sabûnî, 1997.
- Saylan, Nesrişah. *Kıraat Açısından Begavi Tefsiri*. Kayseri: Tezmer Yayınları, 2015.
- es-Semerkandî, Ebû Leys Nasr b. Muhammed b. İbrâhîm. *Bahru'l-ulûm (Tefsîru's-Semerkandî)*. 3 cilt. Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- es-Serahsî, Ahmed b. Ebi Sehl Şemsu'l-Eimme. *Usûlu's-Serahsî*. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1978.
- Soysaldı, H. Mehmet. *Nuzulünden Günümüze Kur'an ve Tefsir*. Elazığ: Örnek Matbaacılık, 1998.
- es-Suyûtî, Celalüddin. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*. 4 cilt. b.y.: Heyetü'l-Mısriyye, 1974.
- es-Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sûr*. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- es-Suyûtî, Celalüddin. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. Thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.
- eş-Şâşi, Muhammed b. İshak. *Usulü's-Şâşi*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, ts.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. 6 cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. 25 cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Ebu İshak Muhammed b. İsa es-Sevrî. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 cilt. Mısır: Şirketü Mektebe, 1975.
- Topaloğlu, Bekir. "Cennet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 376-386. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- el-Vâhidî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *Esbâbu nüzûlu'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991.
- el-Vâhidî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *el-Vesît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.
- Yerinde, Adem. "Müşkilü'l-Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 164-167. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yerinde, Âdem. "İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2007): 29-61.
- ez-Zebîdî, Muhibbuddin Ebu'l-Feyd Seyyid Muhammed Murtezâ. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 cilt. byy: Dâru'l-Hidaye, 2010.
- ez-Zehabî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 cilt. Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabi, 1995.
- Zerkeşî, Bedruddin. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'an*. Thk. Muhammed ebu'l-Fadl İbrahim. 4 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1957.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr*. 30 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikru'l-Muâsır, 2007.